

DENETİM ODAĞININ BELİRLEYİCİLERİ VE DEĞİŞİMİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR : BİR ELEŞTİRİSEL DEĞERLENDİRME

Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK
G.Ü. Öğretim Görevlisi

GİRİŞ

Denetim odağı ile ilgili araştırmaların sayıca çokluğu kavramın geniş bir alana genelleştirilmesinden ve günümüzdeki insanın bireysel çıkmazları ve toplumsal sorunlar açısından anlamlı bir değişken olmasından kaynaklanır.

Bu yazıda önce denetim odağı kavramı, ileri sürüldüğü kuram çerçevesinde kısaca açıklanıp boyutları tanımlanacak daha sonra bu konuda yapılmış araştırmalar gözden geçirilecektir. Ancak araştırmaların çeşitliliği ve sayıca çokluğu göz önüne alınarak, seçici bir yaklaşımla, çalışma, kuramsal ve pratik açıdan psikoloji alanına önemli katkılar sağlama potansiyeline sahip olan denetim odağının belirleyicileri ve değişimi konusundaki araştırmalar ile sınırlandırılmıştır.

Son bölümde ise gelecek çalışmalarda yönlendirici bir işlev taşıyabileceği beklentisi ile bir tartışmaya yer verilecek, bu tartışmada yeni eğilim ve gelişmeler ile öneriler üzerinde durulacaktır.

Toplumsal Öğrenme Kuramı ve Denetim Odağı

Denetim odağı kavramının bağlı olduğu Rotter tarafından geliştirilen Toplumsal Öğrenme Kuramı; çağdaş psikolojideki fark ve önemli bir kuramsal yaklaşımı-Davranış Kuramları, Bilişsel Kuramları - işlemsi olarak tanımlayıp yapılandırmaya ve deneyi sınamalarla bütünleştirmeye çalışan oldukça yeni bir kuramdır. Rotter tarafından Toplumsal Öğrenme Kuramı içinde tanımlanan 'Denetim Odağı' kavramının, görgi araştırmalar sonucu pek çok durumda işlerlikte olan bir kişilik boyutu olarak ölçülüp değerlendirilebileceği kanıtlanmış ve böylece kavram çerçevesinde giderek özgü bir kuram oluşturulmuştur. (Rotter 1954; 1966; Rotter ve değ. 1972).

Bir bakıma Rotter'in kuramı, öğrenme ilkelerine dayanarak kişiliğin oluşumunu açıklık getirmeye çalışmaktadır. Öyle ki Rotter, insanlarda öğrenmenin yalnızca pekiştirmenin bir işlevi olmayıp, bireyi elde ettiği ödül ve cezaların kendisi tarafından ya da kendi dışındaki güçlerce denetlendiği ilişkin inancına da bağlı olduğuna dikke

çekmiştir. Buna göre; ödül ve cezaların etkisi, bireyin bu durumu (sonuçları), kendi davranışına bağlı olarak algılayıp algılamamasına bağlıdır. Böylece insanlar davranışlarının sonuçlarına ilişkin beklentilerini iki eğilimden birine bağlı olarak genelleştirirler. Bu eğilimlerden biri; ödül ve cezaların büyük ölçüde bireyin kendi eseri olduğu, bunların ortaya çıkışından daha çok kendi davranışlarının etkili olduğu doğrultusundaki genel beklenti (ya da inanç) olarak ifade edilmektedir ki bu "içsel-denetim (internal locus of control)", bu inancı taşıyanlar ise 'içsel denetimli' olarak nitelenmektedir.

Diğeri de, ödül ve cezaların kişinin kendi dışındaki başka güçlerce (Örneğin : Tanrı, kader, şans, diğer insanlar...) uygulandığı, yönetildiği ya da denetlendiği, böylece ödüle ulaşma ve cezadan kaçınma konusunda kişisel çabaların etkili olamayacağı doğrultusundaki genel beklentidir ki bu da "dışsal denetim (external locus of control)" olarak tanımlamakta ve bu inancı taşıyanlar da 'dışsal denetimli' olarak nitelenmektedir.

Bir kişilik boyutu olarak ele alınan ve incelenen bu özellik yönünden bireylerin anlamlı olarak birbirlerinden ayrıldıkları yapılan pek çok araştırma ile ortaya konmuştur (Joe 1971; Lefcourt 1976). Araştırmaların bulguları, içsel-dışsal denetim kavramının bir çok durumda

işlerlikte olan genelleştirilmiş bir beklenti olduğu görüşünü desteklemiş ve bu özelliğin bir kişilik değişkeni olarak kabul edilebileceğini kanıtlamıştır. Ayrıca bu çalışmalar içsel ya da dışsal denetimlilerin özelliklerini ortaya koyucu önemli bulgular elde etmiştir.

Araştırmalar, dışsal denetimlilerle karşılaştırıldığında, içsel denetimlilerin; entelektüel ve akademik etkinliklerde daha fazla zaman harcadıklarını (Crandall ve ark. 1965), okul başarılarının daha yüksek olduğunu, özellikle yarışma ortamlarında daha üstün başarı gösterdiklerini (Kanoy ve ark. 1980; Stipek 1980), toplumsal olaylarda daha aktif olduklarını (Strickland 1965; Pandey 1979) göstermektedir. Yine içsel denetimlilerin, diğerleriyle karşılaştırıldığında, olumsuz etkilere daha fazla direnen, kişisel özgürlüklerinin sınırlandırılmasına güçlü bir tepki gösteren (Cherulnik ve Citrin 1974), kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız kişiler olarak algılayan (Solomon ve Oberlandes 1974), olumlu kendilik kavramına sahip (Kilmann ve Howel 1974), atılgan ve girişimci kişiler olduklarını (Lefcourt 1972) ortaya koymaktadır.

Bütün bu sonuçlar, içsel denetimli olmanın olumlu bir kişilik özelliği olduğu kanısını kuvvetle vurgulamaktadır. Buna karşılık dışsal denetimliler, araştırma bulgularına göre, çevre üzerinde kontrollerinin ol-

madığına inandıkları ve olayları kontrol altına alamayacakları, sonucu etkileyecekleri kanısından dolayı daha kaygılı, pasif, kuşkucu ve dogmatiktirler (Lefcourt 1972; Phaes 1976). Yine araştırmalar dışsal denetimlilerin hem kendilerine, hem başkalarına dah az güvenen, kendini tanımada yetersiz, toplumsal kabul ihtiyaçları az olan, saldırgan ve daha çok savunma mekanizmaları kullanma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Joe 1971).

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu konudaki literatürün incelenmesi, denetim odağının, belirli bir özel uzmanlık alanının konusu olmadığını, tersine bir çok alt bilimsel uzmanlık alanında ilgi duyulup inceleme konusu yapıldığını göstermektedir. Bu konudaki araştırmalar, denetim odağının ölçülmesine ilişkin bir ölçeğin geliştirildiği 1957 yılından başlayarak günümüze dek süregelmektedir. Alandaki araştırmalar öncelikle denetim odağının davranışlar üzerinde etkisi ile ilgili olarak gerçekleştirilmiştir. Korelasyonel nitelikteki bu araştırmaların bulguları, giderek içsel ve dışsal denetimlilerin özelliklerini ortaya koyucu sonuçlara ulaşmıştır. Giriş bölümünde değinildiği gibi elde edilen bulgular, içsel denetimli olmayı olumlu bir kişilik özelliği olarak betimlerken, dışsal denetimliliğin ise

tersine insanlar için yaşamda bir engel oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu yargı araştırmacıları denetim odağının belirleyicilerine, diğer bir deyişle içsel ya da dışsal denetimli oluşu etkileyen ön koşulları araştırmalarına yöneltmiştir.

1. Denetim Odağının Belirleyicileri ile İlgili Araştırmalar

Denetim odağının belirleyicileri ile ilgili çalışmaları araştırma modeli açısından başlıca iki kategori içinde incelemek uygun olacaktır.

A-Aynı Sosyo-Kültürel Ortamda Yapılan Araştırmalar :

Denetim odağının oluşumunu etkileyen sürekli ya da birikimsel etkenlere ilişkin yapılan sınırlı sayıdaki araştırmalar başlıca üç önemli etmen grubu ortaya koymaktadır. (Mac Donald 1973) : (1) Toplumsal sınıf farklılıkları, (2) Uzun süren ve kişiyi kendi kendine yetersiz hale getiren sakatlıklar, (3) Anne-babanın çocuk yetiştirme tutumları.

Ön koşullara ilişkin ilk çalışmaları yapan araştırmacıların konuya öncelikle toplumsal etkenler açısından yaklaştıkları görülür.

Toplumsal sınıf ve ırk değişkenleri üzerine yapılmış araştırmaların nispeten tutarlı bul-

gularına dayanarak varılabilecek yargı; iki ırk (siyah ve beyaz) arasında ortaya çıkan farklar, beyaz ırkın lehinedir. Bir başka sonuç da; sosyo-ekonomik düzey yönünden orta ve üst sınıftakilerin, alt sınıftakilere göre daha avantajlı olmalarıdır. Öyle ki aşağı sosyo ekonomik sınıf üyeleri, iç kontrol yöneliminde, daha şanslı olan orta ve üst sosyo-ekonomik sınıf üyelerini hiçbir zaman aşamamaktadırlar (Battle ve Rotter 1963; Kohn ve Pearlince 1966; Chabat 1986; Niles 1986).

Ön koşullar içinde çocukluğun geçtiği yerleşim birikiminin denetim odağı üzerinde etkili olduğunu gösteren araştırmalar çok belirgin sonuçlar ortaya koyamamıştır (Lancaster ve Richman 1983; Dönmez 1985; Bhattacharya ve Husain 1986; Yeşilyaprak 1988).

İçsel ya da dışsal denetimli olmanın cinsiyet, yaş, zeka ve akademik başarıya bağlı olup olmadığını araştıran çalışmalar da tutarlı sonuçlar elde edememiştir (Rotter 1966; Joé 1971; Nowicki ve Strickland 1973; Gilmor 1978; Knopp 1981; Cooper, Burger ve Good 1981; Findley ve Cooper 1983; Yeşilyaprak 1988).

Ön koşullarla ilgili olarak yapılan araştırmaların önemli bir kısmı denetim odağının ailesel belirleyicilerini inceleme amacını güden çalışmalardır. Bunlar genellikle anne-babanın çocuk yetiştirme

yön-temlerinin, çocuğun denetim odağının oluşumu üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu konudaki araştırmaların görece tutarlı sonuçları; anne-babanın çocuktan bağımsızlık beklentisi, ilgi-şefkat gösterme, olumlu ilişki, tutarlı disiplin, destekleyici yardım, kabul, standartların belirliliği gibi tutumların çocuğun içsel denetimli olması ile olumlu ilişkisi görülürken; anne-babanın çocuğu red etme, soğukluk, koruyuculuk, otoriterlik, duygusal ve fiziksel cezalandırma, tutarsız disiplin gibi tutumlarının ise tersine, çocukta dışsal denetimliliğin gelişmesi ile olumlu ilişkili olduğu görülmektedir. (Katkovsky ve ark. 1967; Davis ve Phares 1969; Shore 1967; Mac Donald 1971; Halpin ve ark. 1980; Yeşilyaprak 1988).

İncelenen araştırmalar ana-baba-çocuk ilişkileri ile denetim odağı arasında yüksek korelasyonlar ortaya koyarken, çelişkili bazı sonuçlar da dikkat çekmektedir. Bu çelişkiler aynı zamanda ana-baba davranışlarını etkileyen diğer değişkenlerin dikkate alınmamasına bağlanabilir. Ailesel ön koşulların içsel-dışsal denetimli oluşum üzerindeki etkisinin kabul edilmekle birlikte, bu alandaki bulguların henüz pek çok yanıtı ortaya koymaktan çok, sorulacak soruları keşfetmek aşamasında olduğu, kanıtların yeterince netleşmesi için bireysel, ailesel ve toplumsal etkenlerin bütünlük içinde ele alınması gereği açıktır.

B- Kültürlerarası Araştırmalar :

Denetim odağının oluşmasında içinde yaşanılan kültürün belirleyici bir etkisi olup olmadığı sorusu araştırmacıları kültürlerarası psikoloji alanında çalışmaya yöneltmiştir. "Farklı kültürel bağlamlarda aynı sürecin olduğu saptandığında evrensel bir olguya yaklaşılabileceği" varsayımı bu çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. (Kağıtçıbaşı 1990). Ancak uygulanmasındaki bazı güçlükler nedeniyle bu alandaki araştırmalar sayıca daha azdır. Doğu ve Batılı ülkeler insanlarında denetim odağı üzerinde toplumsal farklılıklarını önemini inceleyen çalışmalar; Batı ülkelerindeki bireylerin Doğu ülkelerindekilere göre daha içsel denetimli olduklarını, ortak Avrupa kültürünün batı toplumlarında benzer etkiye sahip olduğunu, Japonya gibi otoriter kültürlerde yetişen bireylerin daha dışsal denetimli olduğunu ortaya koymuştur. (Parsons ve Scheneder 1974) Gelişmişlik düzeyinin beklenen etkisini gösteren çalışmalara karşın (Singh 1986), örneğin Hintli, Afrikalı ve Avrupalı denekler üzerinde çalışan Furnham ve Henry (1980) denetim odağı yönünden bir fark ortaya koyamamıştır. Bu konuda Kağıtçıbaşı'nın (1975) çalışması ise bir yıllık dış ülke yaşantısı sonucunda yabancı ülke kültürünün olumlu bir etkisi olarak içsel denetimlilikte artma saptamıştır.

Benzer nitelikli araştırma sonuçlarının ilgili kültürlerdeki toplumsal farklılıkların geçerli ve güvenilir bir testi olabilmesi, kültürlerarası araştırmalarda diğerlerine ek olarak metodolojik bazı güçlüklerin aşılmasını gerektirmektedir. Kültürlerarası metodolojinin en önemli boyutlarından birisi, deneklerin hem ait oldukları kültürü geçerli olarak temsil etmeleri, hem de bu farklı kültürlerden alınan deneklerin önemli özellikler açısından eşleştirilmiş olmasıdır. Ayrıca, denetim odağının boyutları sorununun kültürlerarası araştırmalarda ihmal edilmesinin, önemli ölçüde bu tip araştırma verilerinin aynı zamanda faktörel analize tabi tutulmamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Kültürlerarası çalışmaların çelişkili bulgular ortaya koymasının yanısıra, aynı zamanda bu alandaki araştırmalarda pek az kuramsal gelişme gerçekleştirilmiş bulunmaktadır.

11 - Denetim Odağının Değişimi ile İlgili Araştırmalar :

Denetim odağının belirleyicileri ile ilgili çalışmaları yürüten araştırmacılarca hedeflenen pratik sonuç, özellikle toplumsal koşulları iyi olmayan bireylerin içsel denetimlilik yönünde değiştirilerek onları yaşamda daha etkin hale getirmektedir.

Rotter'in çalışmalarına temel oluşturan davranışçılardan Skinner (1953), davranışın en önemli belirleyicilerinin organizmanın dışındaki olaylar olduğu ve bu olayları değiştirmekle davranışlara istenilen yönün verilebileceği görüşünü öne sürmüştür. Skinner'in çalışmalarındaki temel varsayım, davranışın yasalar gereğince işlediğidir. Kişinin davranışı dış dünyanın doğrudan bir ürünüdür ve bu ürünün oluşumunda belirli yasalar geçerlidir. Böyle bir yaklaşım, davranışı denetleyebilme olanağını da tanımış olur. Bunun için önemli olan bireyin içinde bulunduğu koşullarda değişiklik yaratabilmektir. İşte bu düşünceye dayanan, çevre koşullarını düzenleyerek denetim odağının dışsallıktan içsellığe doğru değişimini sağlayan deneysel çalışmalar içinde :

- (1) Bireylere davranışları ile sonuçlarını açıkça görmelerinin sağlandığı deneysel yaşantılar (Nowicki ve Baines 1973).
- (2) Kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmeyi sağlamayı amaçlayan programlar (Glasser ve Zurin 1973).
- (3) Beceri ve eğitimi veren programlar (Gorsky 1987).
- (4) Hem sağaltım, hem geliştirme işlevini yerine getiren bunalımı çözme ya da 'sorunlarla başetme' gibi amaçlara

yönelik program uygulamaları sayılabilir (Mac Donald 1972; Smith 1970; Sungur 1988).

İncelenen bu çalışmalar genel olarak; içsel denetimi geliştirecek bireysel ve toplumsal koşulları sağlayabilmek gibi daha güç ve uzun dönemli bir hedef yerine, sınırlı bir sürede yeni yaşantılar ve beceriler kazandıran eğitim ortamları yoluyla dışsal denetimi içsellik yönünde değiştirebilme gibi pratik bir yarara yöneliktir. Doğaldır ki bu, daha kısa süreli ve gerçekleştirilmesi görece çok daha kolay bir hedeftir.

Ancak bu çalışmaların kesin ve kararlı sonuçlara ulaşabilmesi için araştırmada oluşturulan deneysel ortamın öncesi ve sonrası koşullar üzerinde yeterli gözlem yapılması, kazanılan becerilerin deneysel ortam dışındaki geçerliliği ve kalıcılığı üzerine tatmin edici incelemelerin sağlanması kaçınılmazdır.

Toplumsal değişim ile psikolojik değişim arasındaki önemli etkileşim göz önüne alındığında, denetim odağının değişimine ilişkin araştırmalarda makro düzeyde toplumsal değişim etmenlerini ve dinamiklerini de içeren araştırma modellerine ağırlık verilmesi gerekmektedir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu konudaki araştırmaların genel bir değerlendirmesi yapılırsa; incelenen araştırmaların belirli bazı sınırlılıklar taşıdığı görülmektedir. Çalışmalar sistematik bir gelişim izememektedir. Araştırmaların uzunlamasına ve neden-sonuç ilişkisini ortaya koyacak bir desen yerine bir zaman kesitli ve korelasyonel nitelikli çalışmalar olduğu görülmektedir. Yöntem açısından bir kararlılığa ulaşılamamıştır ve kullanılan farklı araçların geçerliliği - güvenilirliği yolunda kuşklar söz konusudur. Denetim odağı ölçeklerinin sosyal kabul eğiliminden ya da başka kültürel yönelişlerden etkilendiği yolundaki eleştiriler, araştırma bulgularının daha temkinli değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Denetim odağı ile ilgili çok sayıda çalışmalara karşın, denetim eğilimlerinin kökenleri ve oluşumu ile bu eğilimlerin değişmesindeki mekanizmalar gibi konuya ilişkin iki önemli boyutta yeterli çalışmaların çok sınırlı olduğunu görüyoruz. Konunun bu yönlerden derinliğine aydınlatılmasında henüz az başarı elde edilmiştir.

Denetim odağı olgusuna ilişkin araştırmaların eleştirel değerlendirmesi, gelecekte yapılacak araştırmalarda yöntemsel açıdan

önemli olan şu eğilimleri ön gördürmektedir : Denetim odağı konusundaki araştırmaların çoğunluğunun bir zaman kesitli korelasyonel araştırmalar olduğu saptanmıştır. Bir alandaki araştırma sonuçlarının nedensel genellemelere varmamıza elverişli olma aşamasına eriştiği ölçüde bilimsel birikime kalıcı katkısı olacağı gerçeği gözönüne alınırsa, bu alandaki çalışmaların gelecekte daha çok yarı deneysel - uzun dönemli, çoklu regresyon ve çok yönlü varyans çözümleme yöntemleriyle nitelenen araştırma tasarımlarına yönelmeleri gerekmektedir.

Metodolojik yönden, son zamanlarda araştırmalarda dikkati çeken bir gelişme de, denetim odağı ölçeği olarak kişinin genel davranışsal eğilimlerini ölçme yerine daha özgül alan davranışlarını ölçmek üzere geliştirilmiş olan araçların kullanılmaya başlanmasıdır. Akademik, sağlık, örgütsel ya da ekonomik alan davranışlarda denetim odağı inancını ölçen araçların kullanılması; bu değişkene ilişkin önkestirim gücü daha yüksek olan bulgular elde edilmesini sağlayabilir. Diğer yönden ise bu durum, endüstriyel ve örgütsel psikoloji gibi psikolojinin öbür uygulamalı alanları ile olumlu etkileşimleri sağlayacak anlamlı bir gelişme olarak görülmektedir.

Bu değişkenin ölçülmesine ilişkin araştırmacıları düşündüren bir diğer sorun

da özellikle değişkenin dışsallık boyutuna ilişkindir. İçsel denetimlilik bireyin karşılaştığı olayları ve sonuçları kendi davranışlarına bağlı olarak algılaması genel eğilimini ifade eder ve bu genel tutumun ölçülmesinde herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Oysa dışsal denetimlilik, bireyin karşılaştığı olayları ve sonuçları kendi davranışlarına değil, kendi dışındaki güçlere bağlı olduğuna inanma eğilimini ifade eder. Burada ifade edilen "kendi dışındaki güçler" kavramını açıkladığımızda, bu kavramın aynı zamanda (1) "Tanrı, kader, şans"... gibi güç kaynaklarını, (2) "Başka insanlar, toplumsal koşullar"... gibi kaynakları olmak üzere birbirinden farklı iki inancı içerdiği görülür. İnsanlar bu iki güç kaynaklarından ikisine birden olabileceği gibi sadece birine inanma eğiliminde olabilirler. İşte bu görüş, dışsal denetim eğilimini ayrıştırarak inceleme yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır ki bu durum yine yeni ölçek çalışmalarını gerektirmektedir.

Kuramsal - metodolojik planda gelecekteki araştırmalarda vurgulanması gereken bir önemli nokta da, denetim odağı kavramının giderek farklı kültürlerde araştırma konusu yapıldığıdır. Kültürlerarası psikolojinin evrensel psikolojik yasaları keşfetme yönünde yeni bir uzmanlık alanı olarak gelişmekte olduğu gözönüne alınırsa, denetim odağı alanındaki araştırmaların kültürlerarası

psikoloji perspektifinden yeniden ele alınması ve kültürlerarası araştırmalarda kullanılacak ölçek geliştirme çalışmalarının gelecekteki yeni araştırma eğilimlerinden bir diğerini oluşturacağı kanısındayız.

Kuramsal açıdan, denetim odağına ilişkin bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu görgül nitelikte olduğundan bu kavramın kişiliğin daha derin ve kapsamlı boyutlarıyla ilişkilendirme ve daha genel kuramsal çerçevelerle bütünleştirme yönünde kuramsal nitelikli çalışmaların gelecekteki eğilimlerden birini oluşturacağı gözlemlenmektedir.

Yine kuramsal açıdan özellikle yakın tarihteki araştırmaların imlediği bir varlığı da, benimsenmiş toplumsal - kültürel değerler ve tutum - davranış örüntülerinin bireylerinin denetim odağı eğilimini en genel etkileyici olduğudur. Buna göre, bu inancın öncüllerini araştıran çalışmalar olası değişkenlerin tek tek etkilerini inceleme yerine bireysel, ailesel, sınıfsal, kültürel vb. öncüllerinin birlikte etkileşimlerini inceleyen araştırma modellerini gerektirmektedir.

Denetim odağının değişimi ile ilgili çalışmaların düşündürdüğü bir başka fikir de; dışsal denetimliliğin içsellik yönünde değiştirilebilmesi için temel olabilecek ilke, yaklaşım ve tekniklerin geliştirilmesinin, bu alandaki araştırma bulgularını değerlendiren ve bu hedefe yönelik olarak gerçekleştirilecek

yeni araştırmalarla sağlanabileceği öngörü-
südür. Denetim odağı değişkenini, edilgen in-
san-edilgen toplum gerçeğinin aşılmasının,
etkin insan ve etkin insanlardan oluşan, kendi
kendini yönetebilen, toplumsal süreçlerdeki
rolünün ve sorumluluğunun bilincinde olan
bireylerin oluşturacağı bir toplumun geliştirelmesinin sosyo-psikolojik gizini ortaya
koyacak potansiyelde bir kişilik olgusu olduğu
kanı, bu yöndeki araştırmalar için uyarıcı
bir kaynak oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- BATTLE, E. and ROTTER, J.B. (1963) "Children's feelings of personal control as related to social class and ethnic groups". *Journal of Personality*. 31, 482-490.
- BHATTACHARYA, Rina and HUSAIN, M.G. (1986) "Oppenness-clossnes of environmental entity, sex and age : Determinants of Locus of Control". *Psychological Abstracts*, 73, 12, 209.
- CHEBAT, J.C. (1986) "Social Responsibility, Locus of Control and Social Class". *The Journal of Social Psychology*. 126, 4, 559-561.
- COOPER, M.H., BURGER, J.M. and GOOD, T.L. (1981) "Gender Differences in the Academic Locus of Control Beliefs of Young Children". *Journal of Personality and Social Psychology*. 40, 563-572.
- CHERULNIK, P.D. ve CITRIN, M.M. (1974) "Individual Differences in Psychological Reactance : The interaction between locus of control and mode of elimination of freedom". *Journal of Personality and Social Psychology*. 29 : 398-404.
- CRANDLL, V.C., KATROVSKY, W. ve CRANDELL, V.J. (1965) "Children's beliefs in their control of reinforcements in intellectual academic achievement behaviors" *Child Development*, 36 : 91-109.
- DAVIS, W. L., ve PHARES, E. (1969) "Parental antecedents of Internal - External Control of reinforcement" *Psychological Reports*, 24 : 427-436.
- DÖNMEZ, A. (1985) "Denetim Odağı, Kendine Saygı ve Üç Değişken : Çevre Büyüklüğü, Yaş, Aile Ortamı" *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 55 : 4-15.
- FINDLEY, J.M. ve COOPER, H.M. (1983) "Locus of Control and Academic achievement : A literature riview" *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 44, 2 : 419-427.
- FURNHAM, A., and HERRY, J. (1980) "Cross-cultural locus of control studies : Experiment and Critique". *Psychological Reports*. 47 : 23-29.
- GILMOR, T.M. (1978) "Locus of Control as a mediator of adaptive behavior in children and adolescents". *Canadian Psychological Review*. 19 : 1-26.

- GLASSER, W., ve M.L. Zunin (1973) "Reality Therapy". *Current Psychotherapies*. in Raymond Corsini (ed.) Illinois : Peacock Pub. Inc.
- GORSKY, R.A. (1987) "Effects of interventions designed to change health Locus of Control and health interests in the workplace". *Dissertation Abstracts International (A)* Vol. 48, 2 : 310.
- HALPIN, G., HALPIN, G. ve WHIDDON, T. (1980). "The relationship of perceived parental behaviors to Locus of Control and Self-Esteem among American Indian and White Children". *The Journal of Social Psychology*. 111 : 189-195.
- JOE, V.C. (1971) "Review of internal-external construct as a personality variable". *Psychological Report*. 28 : 619-640.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1975) *Dış Ülke Yaşantısının Etkileri*. İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1990) "Sosyal ve Kültürlerarası Psikolojide Yeni Yönelimler". (Cumhuriyet) *Bilim Teknik*, 153 : 12 - 13.
- KANOY, R.C., JOHNSON, B.W. ve KANOY, K. W. (1980) "Locus of Control and Selfconcept in achieving and underachieving bright elementary students". *Psychology in the School*. 17 : 395-399.
- KATKOVSKY, W., CRANDALL V.C. ve GOOD, S. (1967) "Parental antecedents of childrens beliefs in internal-external control of reinforcement in intellectual achievement situations". *Child Development*. 28 : 765-776.
- KILMANN, P.R. ve HAWELL, R.J. (1974) "Effects of structure of marathon grup therapy and locus of control on therapeutic outcome". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 42, 6 : 912.
- KOHN, L.M. ve PEARLINE, L. (1966) "Social class, occupation and parental values. A cross-national study". *American Sociological Review* 31 : 466-479.
- KNOOP, R. (1981) "Age and correlates of LOC". *Journal of Psychology*. 103 : 108.
- LANCASTER, W.W. ve RICHMAN, B.O. (1983) "Perceived locus of control as a function of father absence, age, and Geographic Location". *Journal of Genetic Psychology*. Vol. 1, 51-56.
- LEFCOURT, H.M. (1966) "Internal External Control of reinforcement : A Review". *Psychological Bulletin*. 65 : 206-220.
- LEFCOURT, H.M. (1972) "Recent developments in the study of locus of control". In B.A. MAHER (Ed) *Progress in Experimental Personality Research*. New York : Academic Press, Vol. 6 : 1-39.

- LEFCOURT, H.M. (1976) *Locus of Control, Current Trends in Theory and Research*. Hillsdale, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates.
- MAC DONALD, A.P. (1971) "Internal-External Locus of control : Parental Antecedent" *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. Vol. 37, 1 : 147-149.
- MAC DONALD, A.P. (1972) "Internal LOC change Technics" *Rehabilitation Litteraturs*. Vol. 33, 2.
- MAC DONALD, A.P. (1973) "Internal and external locus of control" Robinson, J.P. and shaver, P.E. (Ed.) *Measures of Social Psychological Attitudes*. Ann Arbor : Institute for Social Research.
- NILES, S.F. (1986) "Socioeconomic Status, attitudes, and academic achievement in a developing society : Sri Lanka" *The Journal of Developing Areas*. 20 : 491-500.
- NOWICKI, S. ve STRICKLAND, B.A. (1973) "Locus of control scale for children". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* Vol. 40 1 : 148-154.
- NOWICKI, S. ve BARNES, J. (1973) "Effects of a structured camp experience on LOC orientation". *Journal of Genetic Psychology*. 122 : 247-252.
- PANDEY, J. (1979) "Social participation as a function of internal-external control o reinforcement". *The Journal of Social Psychology*. 107 : 285-286.
- PARSONS, O.A. ve J.M. Schneider (1974) "Locus of control in University students from Eastern and Western Societies". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 42-456-461.
- PHARES, E.J. (1976) *Locus of Control : A Personality Determinant of Behavior*. Morristwn New Jersey : General Learning Press.
- ROTTER, J.B. (1954) *Social Learning and Clinical Psychology*. New Jersey : Prentice - Hall.
- ROTTER, J.B. (1966) "Generalized expectancies for internal versus external control o reinforcement". *Psychological Monographs* 80 (No : 609).
- ROTTER, J.B., CHANCE, J.E. PHARES, G.J. (1972) *Applications of a Social Learning Theory c Personality*. New York : Holt, Rinehart and Winston.
- SHORE, R.E. (1967) "Parental Determinants o Boys" Internal-External Control". (Unpublished Doctoral Dissertation) Syracuse University.

SINGH, A.P. (1986) "Locus of Control : A comparative study of university student among south ve Southeast Assion Countries". (Paper to be presented in the 8 th. International Congress for Cross-Cultural Psychology) Istanbul : Boğaziçi Üniversitesi.

SKINNER (1953) *Science and Human Nature*. New York : Mac Millian.

SMITH, R.E. (1970) "Changes in locus of control as a function of life crisis resolution". *Journal of Abnormal Psychology*. 75 : 328-332.

SOLOMON, D. ve OBERLANDER, M.I. (1974) "Locus of control in the classroom". In R.H. COOP and K. White (Ed.) *Psychological Concepts in the Classroom*. New York : Harper and Row.

STİPEK, D.A. (1980) "Casual analysis of relation ship between Locus of control and academic achievement in first grade". *Contemporary Educational Psychology*. 5 : 90-99.

STRICKLAND, B.R. (1965) "The prediction of social action from a dimension of internal-external control". *The Journal of Social Psychology*. 66 : 353-358.

SUNGUR, N. (1988) "Yaratıcı Sorun Çözme Programının Etkililiği". (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi.

YEŞİLYAPRAK, B. (1988) "Lise Öğrencilerinin İçsel yada Dışsal Denetimli Oluşlarını Etkileyen Etmenler". (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.